

УДК 35:364.13

Лілія Мартинова

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Лілія Мартинова

**СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА**

Liliia Martynova

**SOCIAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF SUPPORTING HUMAN
POTENTIAL COMPETITIVE ADVANTAGES**

Розглянуто питання соціалізації економіки та участі держави у цьому процесі. Визначено сутність соціальної політики, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності людського потенціалу. Розглянуті форми, принципи та цілі соціального захисту населення. Сформована комплексна система соціального захисту в забезпеченні розвитку людського потенціалу. Встановлено завдання державних соціальних стандартів у забезпеченні соціального захисту як засобу збереження людського потенціалу населення. Запропонована компонентна ієрархічна схема принципів соціальної політики, соціального захисту та надання соціальних послуг населенню. Обґрунтовано принципові засади соціальної справедливості в ринкових умовах.

Ключові слова: соціальна політика; соціальний захист; соціальні стандарти; соціальні гарантії; людський потенціал.

Рис.: 3. Бібл.: 12.

Рассмотрены вопросы социализации экономики и участия государства в этом процессе. Определена сущность социальной политики, направленной на обеспечение конкурентоспособности человеческого потенциала. Рассмотрены формы, принципы и цели социальной защиты населения. Сформирована комплексная система социальной защиты в обеспечении развития человеческого потенциала. Установлены задачи государственных социальных стандартов в обеспечении социальной защиты как средства сохранения человеческого потенциала населения. Предложена компонентная иерархическая схема принципов социальной политики, социальной защиты и предоставления социальных услуг населению. Обоснованы принципиальные основы социальной справедливости в рыночных условиях.

Ключевые слова: социальная политика; социальная защита; социальные стандарты; социальные гарантии; человеческий потенциал.

Рис.: 3. Библ.: 12.

The article deals with the socialization of the economy and the state's participation in this process. The essence of social policies in ensuring the competitiveness of human potential is defined. The forms, principles and purposes of social security are considered. The complex system of social protection in ensuring human development is formed. The objectives of social standards in ensuring social protection as a means of preserving human potential are established. The scheme of component hierarchical principles of social policy, social security and social services to the population is proposed. The principles of social justice in market conditions are justified.

Keywords: social policy; social protection; social standards; social security; human potential.

Fig.: 3. Bibl.: 12

JEL Classification: H55, O15

Постановка проблеми. За сучасних умов в Україні і в усьому світі у зв'язку з реалізацією людиноцентричної концепції розвитку найбільш складними з усіх позицій визнаються питання соціалізації економіки, які за своєю суттю, з одного боку, визначають участь держави в підтримці соціальних стандартів життя населення, а з другого – розширення участі населення і підвищення рівня його активності в економічному та соціальному розвитку країни. Поряд з цим слід підкреслити важливість здатності держави обмежувати та нейтралізувати потенційно деструктивну в соціальному контексті природу ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Небезпідставним є твердження Р. Тітмаса, що «соціальна держава» утверджується тоді, «коли за всіма громадянами визнається право отримувати соціальні послуги, яких не може надати приватний сектор» [1]. Держава має залишатися центральною ланкою і визначати свій обов'язок у тому, щоб установлювати продиктовані політичною волею принципи і використовувати якнайширший інструментарій соціально-економічної політики так, щоб вільні рішення всіх підприємців вели до бажаного результату. Тоді суб'єкти господарювання і суспільного життя будуть

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сприймати рух до соціально орієнтованої економіки бажаним для них і відповідно реагувати. Із належним сприйняттям соціальної цінності держави і визнання домінантою її соціальної функції зазнають змін практично всі сторони господарської діяльності через реальне їх підпорядкування соціальній компоненті. Спираючись на переконання В.М. Гейця, необхідно підкреслити, що «державна та її інститути, як правило, трансформуються згідно з інтересами правлячої еліти, що часто не збігаються із суспільними інтересами. Тому в подальшому стратегія прискореного розвитку можлива лише за присутності механізмів узгодження цих інтересів. В Україні такі механізми можна створювати, розвиваючи поряд з державними громадські інституції, які мають відігравати важливу узгоджуючу роль у суспільстві. Саме тому тріадою, що забезпечує соціальний розвиток є держава – громадянські інституції – ринкова економіка» [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна соціальна політика не має відтворювати зміст, який був характерним для політики минулого століття, коли головні її функції зводились до захисту найбільш уразливих груп населення [3]. Не можна стверджувати, що захист від бідності втратив своє значення. Разом з тим у процесі інноваційного розвитку утворюється новітня сутність соціальної політики, спрямована на забезпечення конкурентоспроможності людського потенціалу, що відповідає сутності соціальної держави і громадянського суспільства. Вона проявляється в подоланні нерівномірного розподілу благ на всіх рівнях і забезпеченні соціальної справедливості.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення концептуальних основ соціальної політики України в контексті забезпечення конкурентних переваг людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Соціальне страхування є формою соціального захисту економічно активного населення від різних ризиків, пов'язаних із втратою роботи, працездатності і доходів, на основі колективної солідарності щодо відшкодування втрати. Особливістю соціального страхування є його фінансування зі спеціальних позабюджетних фондів, що формуються з цільових внесків роботодавців і робітників за підтримки держави. Соціальний захист побудований за принципом нежорсткої еквівалентності: існує певна залежність страхових виплат від величини трудового вкладу і страхового стажу. Але на протигагу приватному страхуванню, у соціальному страхуванні принцип еквівалентності поєднується з принципом поєднання ризиків і колективної солідарності [4].

В Україні залежно від страхового випадку законодавчо встановлені такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; інші види страхування, передбачені законами України [5]. Фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування є Пенсійний фонд України, Державна служба зайнятості (виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття), Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального захисту інвалідів.

Дотримання принципів соціального прогресу і розвитку покликані забезпечити досягнення таких цілей соціальної політики у сфері соціального захисту:

- надання всебічного соціального забезпечення і послуг соціальної опіки, створення і покращення системи соціального забезпечення і страхування для всіх осіб, які через хворобу, непрацездатність або похилий вік тимчасово або постійно не можуть заробляти на життя, з метою забезпечення належного рівня життя для таких осіб, їхніх сімей та утриманців;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- охорона прав матері й дитини;
 - захист прав і забезпечення благополуччя дітей, осіб похилого віку, інвалідів;
 - створення умов, за яких рівність можливостей має стати прерогативою як країн, так і окремих осіб усередині країни [6].

У цьому руслі необхідно розглянути комплексну систему принципів, за якими здійснюється соціальна політика держави, в межах якої забезпечується соціальний захист населення, що включає також надання соціальних послуг (рис. 1).



Рис. 1. Система соціального захисту в забезпеченні розвитку людського потенціалу
 Джерело: сформовано автором на основі [4; 6; 7; 8].

Для ефективної реалізації соціальної політики держави необхідними принципами є розробка обґрунтованих соціальних нормативів, відрахувань із державного бюджету на фінансування соціальної сфери; недопущення масового зубожіння населення, соціальних аномалій; розробка оптимальних комбінацій усіх видів ресурсів і напрямів їх використання; проведення індексації доходів, створення нових форм соціальної допомоги, розробка цільових комплексних програм соціального розвитку; надання усім громадя-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нам основних соціальних гарантій; забезпечення пріоритетності соціальної сфери при розподілі додаткових бюджетних доходів.

Необхідність розробки соціальних стандартів визначається потребою в єдиній теоретико-методологічній базі для відстеження та оцінювання якості життя населення, розробки заходів щодо його підвищення для сталого розвитку людського потенціалу (рис. 2). Саме соціальні стандарти закладають загальну теоретико-методологічну базу для розробки методики і технології моніторингу якості життя [9], дозволяють чітко та однозначно сформулювати цільові настанови економічних і соціальних програм на національному, регіональному та місцевому рівнях.



Рис. 2. Завдання державних соціальних стандартів у забезпеченні соціального захисту як засобу збереження людського потенціалу населення

Джерело: складено автором на основі [6; 9; 10].

Вагомими принципами соціальної політики є забезпечення відчутних результатів на конкретних етапах соціально-економічного розвитку суспільства з використанням раціональних обсягів видатків, обмеження осіб, які соціально захищаються в суспільстві, особами, які позбавлені можливості самозабезпечення. За умов посилення процесів децентралізації принциповим є розширення кола соціальних проблем, що вирішуються

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування при пріоритетності державного підходу з одночасним висвітленням державними органами завдань збереження соціальної згуртованості суспільства; забезпечення державної підтримки підприємства, зокрема середнього і малого бізнесу [8].

Необхідно підкреслити, що національні системи соціального захисту сформувалися із урахуванням специфіки економічного і соціального розвитку країн. Проте, незважаючи на відмінності у шляхах розвитку і особливостях організації, якості і об'ємі послуг, а також методах фінансування, всі системи соціального захисту функціонують на основі єдиних принципів (рис. 3):

1. Принцип соціального страхування передбачає, що фінансування здійснюється за рахунок внесків членів страхового об'єднання, які за настання страхового випадку отримують соціальні виплати, обсяг яких залежить від розміру страхових внесків (принцип еквівалентності). Принцип соціального страхування включає також елементи перерозподілу. Внески в соціальному страхуванні не розраховуються, виходячи з вірогідності ризику для кожного застрахованого (наприклад, вони не залежать від віку або сімейного стану, крім того, в деяких випадках непрацюючі члени сім'ї, що не сплачують страхових внесків, можуть мати право на страхові виплати).

Особливістю соціального страхування на відміну від добровільного особистого є перерозподіл доходів на користь менш фінансово забезпечених членів. Соціальний захист і соціальне вирівнювання досягається в результаті того, що люди з більшою вірогідністю соціального ризику не виключаються, а, навпаки, на відміну від добровільного особистого страхування страхуються незалежно від рівня їхнього доходу. Принцип соціального страхування відіграє значну роль передусім у системах соціального захисту Німеччини, Австрії, Франції, Італії і Нідерландів, фінансування яких здійснюється або на основі трьохсторонньої участі працівників, працедавців і держави (наприклад, у Німеччині й Австрії), або переважно за рахунок працедавців і держави (як це відбувається в Італії і Франції).

2. Принцип соціального забезпечення обумовлює надання соціальних послуг і виплат на інших підставах (наприклад, забезпечення державних службовців і жертв війни) і фінансуються за рахунок податкових надходжень до бюджету. На основі цього принципу відбувається фінансування програм державної соціальної політики, системи середньої і вищої освіти. Якщо в Німеччині принцип соціального забезпечення розглядається передусім як принцип відшкодування отриманого збитку з боку держави, то в інших країнах ЄС цей принцип є більшою мірою принципом солідарної участі всіх членів суспільства, а не лише держави щодо певних груп осіб. Отримувачі соціальних послуг і виплат, на яких розповсюджується цей принцип, як правило, не платили раніше ніяких внесків, однак забезпечили собі на це право внаслідок особливих заслуг, наданих ними державі (наприклад, державні службовці). Принцип соціального забезпечення є визначальним у системах соціального захисту з уніфікованими базовими соціальними послугами, де вони надаються всім громадянам держави. Такі системи функціонують у Скандинавських країнах (Данії, Швеції, Фінляндії), а також у Великобританії. Принцип страхування відіграє в таких економіках менше значення, оскільки ним притаманні високі обсяги перерозподілу національного доходу і фінансування соціальних послуг через державний бюджет для зменшення майнової нерівності. Характерною рисою подібних економік є також переважне бюджетне фінансування соціальних програм (особливо в Данії, Великобританії і Швеції).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ



Рис. 3. Компонентна ієрархічна схема принципів соціальної політики, соціального захисту та надання соціальних послуг населенню

Джерел: сформовано автором на основі [8, 11, 12].

3. Принцип соціальної допомоги забезпечує можливість отримання соціальних виплат і послуг кожним, хто їх потребує в необхідному для нього об'ємі в тому випадку, якщо для отримувача не надається можливість самостійно вийти з важкого становища. Як і принцип соціального забезпечення, цей принцип передбачає фінансування соціальних потреб з ко-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

штів оподаткування. Особливістю заснованих на принципі допомоги соціальних програм (таких, як соціальна допомога) є необхідність перевірки дійсної потреби бенефіціара.

Елементи соціальної допомоги є невід'ємною частиною системи соціального захисту в ринковій економіці, оскільки лише з допомогою принципів соціального страхування і соціального забезпечення неможливо врахувати всі можливі страхові ризики і побудувати багатопланову і всеохоплюючу систему соціального захисту населення.

4. Принцип соціальної солідарності передбачає взаємну допомогу всіх учасників соціального захисту, пов'язану з перерозподілом коштів між різними соціально-економічними і демографічними групами населення. Перша складова цього принципу передбачає розгляд соціальної солідарності як сукупності різних ризиків при однакових страхових внесках. Інший компонент соціальної солідарності пов'язаний з розглядом її як моделі міжчасового розподілу. Тобто йдеться про так звану угоду між поколіннями, необхідну для перерозподілу доходів від працездатних до непрацездатних учасників системи соціального захисту. Третій елемент принципу передбачає розуміння його як основи міжособистісного перерозподілу. В цьому випадку перерозподіл доходів здійснюється між найбільш заможними і найбільш бідними групами учасниками системи соціального захисту; безпосередньо між застрахованими суб'єктами; між застрахованими і незастрахованими учасниками [11, с. 19].

Висновки і пропозиції. Таким чином, процеси соціалізації економіки та ринку праці нерозривно пов'язані зі створенням умов, які б забезпечували доступність матеріальних і духовних благ відповідно до здібностей, трудової та підприємницької активності кожного члена суспільства, дотримання принципів соціальної справедливості в розподілі створеного продукту і суспільних благ. Соціальна справедливість у ринкових умовах має визначатися сукупністю основоположних принципів: встановлення та державне забезпечення мінімально граничних нормативів базових соціальних гарантій населенню; створення правових і економічних умов для запобігання надмірному розшаруванню в суспільстві; підвищення мінімальних базових соціальних гарантій по мірі економічного зростання з метою забезпечення максимальної соціально-економічної рівноправності всіх громадян суспільства. Лише в такому випадку буде створено необхідний базис розвитку і зростання конкурентоспроможності людського потенціалу.

Список використаних джерел

1. *Titmuss, R.* (1967). *Welfare State and Welfare Society*. London, p. 15, 20, 22.
2. *Щодо засад* реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1596>.
3. *Новіков В.* Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Система охорони здоров'я [Електронний ресурс] / В. Новіков, К. Никонюк. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09542.pdf>.
4. *Системи* соціального страхування зарубіжних країн : навч. посіб. / Г. В. Григораш, Т. Ф. Григораш, В. Я. Олійник, І. Т. Субачов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 144 с.
5. *Основи законодавства* України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.
6. *Скуратівський В. А.* Основи соціальної політики / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.
7. *Людський розвиток* в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики : колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. – 380 с.
8. *Балтачєєва Н. А.* Системна трансформація соціальної політики в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. : 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Н. А. Балтачєєва. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2011. – 41 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. *Онiкiєнко В. В.* Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення : [науково-аналітична монографія] / В. В. Онiкiєнко. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
10. *Макарова О. В.* Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
11. *Антропов В. В.* Экономические модели социальной защиты населения в государствах ЕС : дис. ...д-ра экон. наук : спец. 08.00.14 / В. В. Антропов. – М., 2007.
12. *Пал Лесли А.* Аналіз державної політики / Пал Лесли А. ; пер. з англ. Іван Дзюб. – К. : Основи, 1999. – 422 с.

References

1. Titmuss, R. (1967). *Welfare State and Welfare Society*. London, p. 15, 20, 22.
2. *Shchodo zasad realizatsii derzhavnoi polityky u sferi rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini [Regarding the principles of state policy in the field of business development in Ukraine]*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1596>.
3. Novikov, V. *Sotsialni naslidky Yevrointehratsii Ukrainy. Systema okhorony zdorovia [The social consequences of European integration of Ukraine. The health care system]*. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09542.pdf>.
4. Hryhorash, H.V. (2008). *Systemy sotsialnoho strakhuvannia zarubizhnykh krain [Social security of foreign countries]*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury (in Ukrainian).
5. *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 14 sichnia 1998 roku № 16/98-VR [Basic Laws of Ukraine on compulsory social insurance from January 14 1998 № 16/98-VR]*. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/16/98-vr>.
6. Skurativskiy, V.A. (2002). *Osnovy sotsialnoi polityky [Fundamentals of Social Policy]*. Kyiv, MAUP (in Ukrainian).
7. Libanova, E.M. (Eds.). (2014). *Liudskiy rozvytok v Ukraini: istorychniy vymir transformatsii derzhavnoi sotsialnoi polityky [Human development in Ukraine: the historical dimension of the transformation of state social policy]*. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
8. Baltacheieva, N.A. (2011). *Systemna transformatsiia sotsialnoi polityky v Ukraini [System Transformation of Social Policy in Ukraine]*. Extended abstract of candidate's thesis. Donetsk: Donetsk National University (in Ukrainian).
9. Onikiienko, V.V. (2013). *Rynok pratsi ta social'nyy zahyst naseleennja Ukrainy: retroanaliz, problemy, shljahy vyrishennia [Labor Market and Social Protection of Population of Ukraine: retro-analysis, problems, ways of solving]*. Kyiv: In-t demohrafii ta socialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
10. Makarova, O.V. (2015). *Sotsialna polityka v Ukraini [Social policy in Ukraine]*. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
11. Antropov, V.V. (2007) *Ekonomicheskie modeli sotsialnoi zashchity naseleniia v gosudarstvakh ES [Economic models of social protection of the population in the EU states]*. *Candidate's thesis*. Moscow (in Russian).
12. Pal Lesli A. (1999). *Analiz derzhavnoi polityky [Analysis of State Policy]* (I. Dziub, Trans). Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).

Мартінова Лілія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна).

Мартынова Лилия Борисовна – кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры международных экономических отношений, Хмельницкий национальный университет (ул. Институтская, 11, г. Хмельницкий, 29016, Украина)

Martynova Lillia – PhD in Philology, Associate Professor, Doctoral Student of International Economic Relations Department of Khmelnytskyi National University (11 Instytutska Str., 29016 Khmelnytskyi, Ukraine).

E-mail: liliamartynova3@gmail.com